

Teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa (TRKB)

1.1. Założenia teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa

Do rozwoju teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa przyczyniło się spostrzeżenie, że dla lepszego zrozumienia globalnej dynamiki bezpieczeństwa konieczna jest jej pogłębiona analiza na poziomie regionalnym¹. Teoria ta tworzy wraz z powiązаныmi z nią teoriami sekurytyzacji oraz sektorów bezpieczeństwa tzw. szkołę kopenhaską w badaniach nad bezpieczeństwem. Choć TRKB nie zyskała sobie tak dużej sławy ani też nie stała się przedmiotem tak gorących dyskusji jak teoria sekurytyzacji, to jednak stanowi ona niezwykle ważny wkład w rozwój studiów nad bezpieczeństwem. Łączy ona w sobie jednocześnie elementy paradygmatu realistycznego i konstruktywistycznego. Teoria oraz dostarczane przez nią narzędzia metodologiczne będą podstawą analizy procesu militaryzacji subregionu Zatoki Perskiej. Ponieważ jednak od powstania oryginalnej teorii minęło już z górą dwadzieścia lat, pewne jej założenia uległy dezaktualizacji. Inne z kolei wymagają skorygowania, ponieważ były oparte na niepełnej wiedzy lub też okazały się błędne. Stąd też w niniejszym rozdziale przedstawione zostaną w pierwszej kolejności oryginalne założenia teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa, następnie zaś podjęta zostanie próba ich skorygowania, uaktualnienia i dostosowania do obecnych realiów. Pozwoli to uczynić z TRKB jeszcze bardziej użyteczne narzędzie do badania problematyki bezpieczeństwa na poziomie regionów i subregionów.

¹ *Security Studies. An Introduction*, red. P.D. Williams, Routledge, London 2008, s. 68.

Przemiany, które zachodzą w obszarze studiów nad bezpieczeństwem oraz w samej problematyce bezpieczeństwa globalnego, każą jeszcze raz przemyśleć założenia oryginalnej teorii. Wydaje się to szczególnie istotne, jeśli chodzi o kwestię rosnącego wpływu licznych problemów bezpieczeństwa o charakterze globalnym i międzyregionalnym na bezpieczeństwo na poziomie regionalnym i wewnątrzpaństwowym. Inną kluczową kwestią jest rosnąca szybkość i siła, z jaką zagrożenia bezpieczeństwa o charakterze wewnątrzpaństwowym i regionalnym potrafią przemieszczać się pomiędzy poszczególnymi państwami i regionami. Inne kwestie wymagające dalszych badań w ramach teorii to m.in. nowe typy interakcji pomiędzy regionami oraz rosnąca potrzeba redefinicji granic regionów i subregionów bezpieczeństwa, gdyż ich oryginalne przedstawienie traci na aktualności.

1.1.1. Źródła i rozwój teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa

Pojęcie kompleksu bezpieczeństwa zostało pierwotnie sformułowane przez Barry'ego Buzana w 1983 roku i oznaczało „grupę państw, których podstawowe problemy bezpieczeństwa łączą je tak mocno, że ich bezpieczeństwo narodowe nie może w rozsądny sposób być rozpatrywane oddzielnie”². Definicja ta osadzona była zarówno w materialistycznej (neorealistycznej), jak i konstruktywistycznej tradycji, jako że zawierała strukturę oraz sekurytyzację jako elementy determinujące bezpieczeństwo regionalne³. Po jej przeformułowaniu piętnaście lat później regionalny kompleks bezpieczeństwa (RKB) zaczęto rozumieć jako „zbiór podmiotów, których główne procesy sekurytyzacji, desekurytyzacji lub ich obu są ze sobą tak silnie powiązane, że ich problemy bezpieczeństwa nie mogą być w rozsądny sposób analizowane i rozwiązywane niezależnie od siebie”⁴. W przeciwieństwie do poprzedniej nowa definicja była mniej państwowo-centriczna i w mniejszym stopniu skupiona na militarnych aspektach bezpieczeństwa. Miała ona bardziej konstruktywistyczny charakter, obejmując różnorodne typy aktorów oraz różne sektory bezpieczeństwa. Wciąż podkreślała ona główne założenie, iż „znaczną część procesów sekurytyzacji i desekurytyzacji w systemie międzynarodowym objawia się na poziomie regionalnych klastrów”, które są „zarówno trwałe, jak też i odmienne od procesów (de)sekurytyzacji na poziomie globalnym”⁵. Państwa pozostawały jednak głównymi aktorami

² B. Buzan, *People, States, and Fear. The National Security Problem in International Relations*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, NC 1983, s. 106.

³ R.M. Basrur, *Decentralizing Theory: Regional International Politics*, „International Studies” 2006, t. 43, z. 4, s. 103–113.

⁴ B. Buzan, O. Wæver i J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, London 1998, s. 201; B. Buzan i O. Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, s. 491.

⁵ B. Buzan i O. Wæver, *Regions...*, s. 44.

i obiektami bezpieczeństwa i z tego powodu niektórzy badacze wciąż uznawali tę definicję za ulokowaną „w ramach ogólnych ograniczeń neorealizmu”⁶.

Teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa zawierała trzy kluczowe elementy: uporządkowanie podmiotów (w ramach kompleksów) i ich rozróżnienie; wzorce przyjaźni i wrogości; rozkład sił pomiędzy głównymi jednostkami⁷. Zakładając, że problemy bezpieczeństwa mogą być zgrupowane wokół geograficznie wydzielonych regionalnych kompleksów, autorzy zauważyli, że „anarchia plus wpływy odległości plus zróżnicowanie geograficzne dostarczają wzorce dla klastrów opartych na podziałach regionalnych, gdzie współzależność bezpieczeństwa jest zauważalnie bardziej intensywna pomiędzy państwami wewnątrz takich kompleksów niż pomiędzy państwami należącymi do kompleksu i tymi znajdującymi się poza nim” i dalej, że „regionalne kompleksy bezpieczeństwa definiują się jako podsystemy systemu międzynarodowego poprzez relatywną intensywność współzależności bezpieczeństwa pomiędzy grupą należących do nich podmiotów i relatywną obojętność pomiędzy tą grupą a otaczającymi ją podmiotami”⁸. Regionalny kompleks bezpieczeństwa jest ustanowiony wokół grupy państw z pewnym stopniem współzależności bezpieczeństwa, która zarówno łączy je wewnętrznie, jak i odróżnia je od otaczających regionów. TRKB nie precyzuje jednak, co dokładnie oznacza ów stopień współzależności bezpieczeństwa, ani też jak można go ustalić, co stało się jednym z zarzutów pod adresem teorii⁹.

Bliskość geograficzna odgrywa główną rolę w definiowaniu granic kompleksu bezpieczeństwa, jako że kwestie bezpieczeństwa rzadko dotyczą bardziej odległych regionów, a interakcje w zakresie bezpieczeństwa są najsilniejsze pomiędzy sąsiadującymi państwami. Współzależność i intensywność interakcji bezpieczeństwa pomiędzy państwami w ramach wspólnego kompleksu bezpieczeństwa są najbardziej widoczne w sektorach wojskowym, politycznym, społecznym i środowiskowym, w nieco mniejszym zaś stopniu w sektorze ekonomicznym. Tak samo podobne zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa pojawiają się najczęściej w określonych regionach i rzadko kiedy oddziałują one na większe dystanse. Oczywiście wszystkie państwa w systemie są do pewnego stopnia uwikłane w globalną sieć współzależności bezpieczeństwa, lecz współzależność pomiędzy aktorami w tym samym RKB jest o wiele silniejsza niż pomiędzy aktorami z różnych kompleksów lub pomiędzy całymi kompleksami.

Regionalne kompleksy bezpieczeństwa mogą być także rozpatrywane przez pryzmat istniejących wzorców przyjaźni i wrogości, które „przybierają formę subglobalnych, geograficznie spójnych wzorców współzależności

⁶ B. McSweeney, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 54–55.

⁷ B. Buzan, O. Wæver i J. de Wilde, *Security...*, s. 13.

⁸ B. Buzan i O. Wæver, *Regions...*, s. 46 i 48.

⁹ D. Lemke, *Review: Regions and Powers: The Structure of International Security by Barry Buzan and Ole Wæver*, „Perspectives on Politics” 2005, t. 3, z. 1, s. 197–198.

bezpieczeństwa”¹⁰. Wzorce te mogą np. przyjmować formę odwiecznej wrogości lub kulturowej czy cywilizacyjnej bliskości i tym samym znacząco oddziaływać na charakter danego kompleksu. W zależności od przewagi występowania wzorców przyjaźni lub wrogości, ich dynamiki i współzależności, kompleksy bezpieczeństwa zostały wstępnie podzielone na trzy typy, w których aktorzy postrzegają siebie nawzajem jako wrogów, rywali lub przyjaciół. Pierwszym typem jest formacja konfliktowa, gdzie współzależność powiązana jest głównie ze strachem, rywalizacją i wzajemną nieufnością. Drugim jest reżim bezpieczeństwa, w którym państwa wciąż postrzegają się wzajemnie jako potencjalne zagrożenie, ale podejmują pewne kroki (np. rozmowy i uzgodnienia w celu budowy zaufania), aby zredukować oddziaływanie dylematu bezpieczeństwa i ograniczyć napięcia między sobą. Trzecim typem jest wielostronna wspólnota bezpieczeństwa, gdzie państwa nie spodziewają się agresywnych działań ze strony innych aktorów ani też same nie planują takowych podjąć. Podział ten odpowiada typologii struktur społecznych Alexandra Wendta, określanych odpowiednio jako hobbesowskie, locke’owskie i kantowskie¹¹. Autorzy teorii uważają też, że intensywne współpraca i procesy integracyjne mogą potencjalnie prowadzić do całkowitej eliminacji kompleksu bezpieczeństwa poprzez jego przekształcenie się z anarchicznego podsystemu państw w pojedynczego aktora w ramach systemu¹². Powyższa klasyfikacja oparta została na ocenie poziomu prawdopodobieństwa, z jakim państwa przewidują możliwość zaistnienia konfliktu między nimi, oraz ocenie zakresu, w jakim ustalają one wzajemnie zasady zachowania i zgadzają się ich przestrzegać w celu deeskalacji konfliktów i redukcji ryzyka użycia przemocy.

Inna typologia kompleksów bezpieczeństwa oparta jest na biegunowości jako głównej zmiennej. Z tego punktu widzenia regionalne kompleksy bezpieczeństwa zostały sklasyfikowane w czterech kategoriach. Pierwsza z nich to standardowe RKB, czyli takie, w których biegunowość determinowana jest przez mocarstwa regionalne, a żadne z nich nie ma statusu mocarstwa globalnego. Przykładami takich RKB są Bliski Wschód, Ameryka Południowa, Róg Afryki, Afryka Południowa. Druga kategoria to scentralizowane RKB, które mogą przyjąć jedną z czterech form. Pierwsze trzy skupione są wokół supermocarstwa, wielkiego mocarstwa lub mocarstwa regionalnego, zajmujących dominującą pozycję w danym kompleksie (np. Stany Zjednoczone w północnoamerykańskim RKB, Rosja w RKB na obszarze postsowieckim oraz potencjalnie Indie jako mocarstwo regionalne dominujące w południowoazjatyckim RKB). Czwartym podtypem w kategorii scentralizowanych RKB jest kompleks zinstytucjonalizowany, w którym procesy integracyjne przekształciły kompleks bezpieczeństwa we wspólnotę bezpieczeństwa lub w odrębnego

¹⁰ B. Buzan i O. Wæver, *Regions...*, s. 45.

¹¹ Ibidem, s. 54.

¹² B. Buzan, O. Wæver i J. de Wilde, *Security...*, s. 12.

aktora, rządzącego się własnymi prawami (jako taki typ RKB przedstawiana jest Unia Europejska). Dwie kolejne kategorie to kompleksy bezpieczeństwa, w których funkcjonuje więcej niż jedno mocarstwo o charakterze globalnym, w związku z czym ich dynamika bezpieczeństwa jest rezultatem zarówno wzajemnych powiązań na poziomie regionalnym, jak też ich wpływów globalnych. Mogą one przyjąć formę wielkomocarstwowych RKB (jak np. Azja Wschodnia z Chinami i Japonią jako regionalnymi biegunami) lub też superkompleksów, mogących pojawić się wtedy, gdy silna międzyregionalna dynamika bezpieczeństwa wiąże ze sobą oddzielne dotychczas kompleksy regionalne (taki superkompleks może potencjalnie powstać w wyniku połączenia się RKB Azji Wschodniej i Południowej)¹³.

Sama dynamika bezpieczeństwa w kompleksach jest przedmiotem częstych zmian i przyjmuje jedną z czterech form. Może to być utrzymanie *status quo*, które ma miejsce, gdy zachodzące zmiany wzmacniają strukturę tego kompleksu lub przynajmniej nie szkodzą jej zbyt, tak że pozostaje ona generalnie nienaruszona. Dynamika może też przybrać formę wewnętrznej transformacji (gdy struktura RKB ulega zmianie w ramach istniejących zewnętrznych granic kompleksu) lub zewnętrznej transformacji (gdy rozszerzenie lub kurczenie się granic danego RKB skutkuje istotnymi zmianami dla struktury kompleksu). Ostatnią formą jest narzucenie, czyli sytuacja, w której wpływy zewnętrznej siły (lub sił) w danym regionie powodują stłumienie jego wewnętrznej dynamiki bezpieczeństwa¹⁴.

1.1.2. Ramy analityczne teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa

Koncepcja regionalnych kompleksów bezpieczeństwa została w konsekwencji zaadaptowana, aby wraz z teorią sekurytyzacji oraz teorią bezpieczeństwa sektorowego stworzyć całościową teorię regionalnych kompleksów bezpieczeństwa. Teoria ta ma w założeniu pozwolić na zrozumienie nowej struktury systemu bezpieczeństwa, ocenę względnej równowagi sił oraz współzależności pomiędzy trendami regionalizacyjnymi i globalizacyjnymi we współczesnym świecie. Jak zauważyli jej autorzy, „wprowadza [ona] rozróżnienie pomiędzy wzajemnymi oddziaływaniami mocarstw globalnych na poziomie systemowym, których zdolności pozwalają im oddziaływać na dużą odległość, oraz wzajemnymi oddziaływaniami pomniejszych mocarstw na poziomie podsystemów, gdzie głównym środowiskiem bezpieczeństwa jest ich lokalny region”¹⁵.

Aby zaklasyfikować grupę państw jako kompleks bezpieczeństwa, należy wskazać pewien poziom ich wzajemnej współzależności, wystarczający do

¹³ B. Buzan i O. Wæver, *Regions...*, s. 53–62.

¹⁴ B. Buzan, O. Wæver i J. de Wilde, *Security...*, s. 13–14.

¹⁵ B. Buzan i O. Wæver, *Regions...*, s. 3–4.

przedstawienia ich jako połączonych w zakresie wyzwań dla bezpieczeństwa, a jednocześnie pozwalający na ich odróżnienie od otaczających je państw, które tworzą swoje własne kompleksy bezpieczeństwa. Trzy kluczowe elementy, definiujące dynamikę wewnątrz i na zewnątrz regionów, to: 1) wzajemnie wykluczające się RKB wraz z ich historycznie ukształtowanymi stosunkami i trwałymi wzorcami przyjaźni i wrogości; 2) mocarstwa globalne (supermocarstwa i wielkie mocarstwa), które przenikają i ingerują w funkcjonowanie różnych kompleksów; 3) izolatory i bufory, oddzielające kompleksy bezpieczeństwa i rywalizujące mocarstwa. Buforem jest „państwo lub minikompleks wewnątrz kompleksu bezpieczeństwa, które znajduje się w centrum silnego wzorca sekurytyzacji, a którego rolą jest oddzielanie rywalizujących mocarstw”. Izolatorem jest natomiast „państwo lub minikompleks znajdujące się pomiędzy regionalnymi kompleksami bezpieczeństwa, oddzielające od siebie większe regionalne dynamiki bezpieczeństwa”¹⁶.

Teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa wyróżnia cztery poziomy analizy w badaniach nad bezpieczeństwem regionalnym: państwowy, regionalny, międzyregionalny i globalny. Poziom państwowy obejmuje kwestie bezpieczeństwa i stabilności wewnątrz państwa, jak również zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa generowane przez aktorów wewnątrzpaństwowych i ich wzajemne interakcje. Na poziomie regionalnym zachodzą z kolei interakcje między państwami znajdującymi się wewnątrz jednego kompleksu bezpieczeństwa. Jest to poziom, który odgrywa najważniejszą rolę w teorii i na którym interakcje są najbardziej intensywne. Poziom międzyregionalny jest dla odmiany mniej istotny, co również wynika z założeń teorii, które mówią, że skala interakcji między państwami należącymi do różnych kompleksów regionalnych jest względnie ograniczona. Wreszcie poziom globalny analizy przedstawia wpływy sił globalnych, supermocarstw i wielkich mocarstw na dany region oraz ich wzajemne oddziaływania z regionalnymi strukturami bezpieczeństwa¹⁷.

Narzędziem wykorzystywanym do przedstawiania regionalnych różnic w TRKB jest teoria sekurytyzacji. Zakłada ona, że pewne ośrodki decyzyjne, określane jako aktorzy sekurytyzujący (rządy państw, przywódcy polityczni, grupy lobbingowe, aparat biurokratyczny itp.), inicjują proces określany mianem sekurytyzacji. Czynią to poprzez akt mowy, czyli zadeklarowanie, że pewien obiekt referencyjny, którym może być jakiś szczególnie istotny i podlegający ochronie podmiot, cecha lub idea (np. samo państwo, jego społeczeństwo, terytorium, ideologia, kultura, gospodarka, tożsamość, środowisko itp.), jest egzystencjalnie zagrożony. To z kolei sankcjonuje użycie wyjątkowych środków, wykraczających poza ramy standardowych procedur politycznych, aby skutecznie chronić obiekt referencyjny. Podjęte działania, czyli tzw. ruch

¹⁶ Ibidem, s. 40–49 i 489–490.

¹⁷ Ibidem, s. 51.

sekurytyzacyjny, skierowane są do konkretnego odbiorcy, którym zazwyczaj jest społeczeństwo jako całość lub też określone grupy wewnątrz niego. Celem jest przekonanie odbiorcy, że obiekt referencyjny jest rzeczywiście egzystencjalnie zagrożony i że nadzwyczajne środki są konieczne dla zapobieżenia zagrożeniu¹⁸. Proces sekurytyzacji ma charakter intersubiektywny, co oznacza, że realność i powaga przedstawionego zagrożenia mają znaczenie względne dla tego, jak odbiorca zareaguje na ruch sekurytyzacyjny. Oprócz samej skali zagrożenia liczy się bowiem również forma aktu mowy oraz jego kontekst społeczny, czyli np. pozycja aktora, który sekurytyzuje daną kwestię, wzajemne relacje aktora i odbiorcy, tożsame (lub odmienne) rozumienie bezpieczeństwa czy też kontekst i okoliczności zewnętrzne ruchu sekurytyzacyjnego¹⁹.

Sektory bezpieczeństwa grupują państwa i aktorów niepaństwowych wraz z ich interesami i zagrożeniami dla bezpieczeństwa w pewne określone obszary. W ramach tych obszarów (sektorów) daje się wyróżnić i zdefiniować konkretne interesy i zagrożenia dla obiektów referencyjnych²⁰. Szkoła kopenhaska wyróżnia pięć głównych sektorów bezpieczeństwa: militarny, polityczny, ekonomiczny, społeczny i środowiskowy. Procesy sekurytyzacyjne obejmują obiekty referencyjne należące do tych właśnie sektorów bezpieczeństwa, choć często zdarza się, że proces sekurytyzacji dotyczy kilku obiektów należących do różnych sektorów. Według niektórych krytyków takie ujęcie prowadzi do rozmycia pojęcia bezpieczeństwa, sprawiając, że praktycznie wszystko może być uznane za kwestię bezpieczeństwa²¹.

Uznając państwa za głównych aktorów w systemie bezpieczeństwa, TRKB definiuje kryteria pozwalające na uznanie części z nich za mocarstwa o zasięgu globalnym, ponadregionalnym i regionalnym (supermocarstwa, wielkie mocarstwa i mocarstwa regionalne) oraz uszeregowanie ich w ramach trójstopniowej skali. Tylko supermocarstwa mają zdolność do wpływania na system w skali globalnej, będąc aktywnymi we wszystkich lub prawie wszystkich regionach świata. Muszą one posiadać najwyższej klasy zdolności militarne oraz potężne możliwości gospodarcze, pozwalające na realizację ich globalnych interesów. Muszą ponadto same siebie uznawać za supermocarstwo oraz być za takie uważane przez innych aktorów w systemie międzynarodowym. Odgrywają one aktywną rolę w procesach sekurytyzacji oraz desekurytyzacji, a także są źródłem uniwersalnych wartości i idei, które upowszechniają na skalę globalną²². Wielkie mocarstwa to państwa, które są w stanie oddziaływać w kilku

¹⁸ B. Buzan, O. Wæver i J. de Wilde, *Security...*, s. 36–42.

¹⁹ T. Balzacq, *The Essence of Securitization: Theory, Ideal Type, and a Sociological Science of Security*, „International Relations” 2015, t. 29, z. 1, s. 103–113; S. Guzzini, *Securitization as a Causal Mechanism*, „Security Dialogue” 2011, t. 42, z. 4–5, s. 329–341.

²⁰ *Security Studies...*, s. 4.

²¹ R. Taureck, *Securitization Theory and Securitization Studies*, „Journal of International Relations and Development” 2006, t. 9, z. 1, s. 53–61.

²² B. Buzan i O. Wæver, *Regions...*, s. 34–35.

wybranych regionach świata. W przeciwieństwie do supermocarstw nie posiadają one pierwszorzędnych zdolności we wszystkich sektorach. Zamiast tego charakteryzują się wysokim i zrównoważonym poziomem rozwoju zdolności w różnych sektorach lub też niezrównoważonym poziomem, gdy zdolności w pewnych sektorach rozwinięte są bardzo wysoko, w innych zaś pozostają na stosunkowo niskim poziomie rozwoju. Poza posiadaniem odpowiedniego potencjału militarnego, politycznego czy gospodarczego oraz wywieraniem wpływu na więcej niż jeden region, wielkie mocarstwo musi być uznawane za takowe przez innych aktorów i postrzegać samo siebie jako coś więcej niż mocarstwo regionalne lub jako potencjalne supermocarstwo. Zarówno supermocarstwa, jak i wielkie mocarstwa oddziałują na system globalny. Mocarstwa regionalne natomiast działają na poziomie regionalnym i posiadają ograniczone zdolności. Są one zazwyczaj w stanie wpływać tylko na jeden (swoją własny) region i mogą definiować biegunowość danego RKB. Odgrywają kluczową rolę w procesach sekurytyzacji i desekurytyzacji w swoich własnych regionach, lecz są wykluczone z procesów decyzyjnych w odniesieniu do innych regionów (choć niektóre z nich mogą uważać, że tak nie jest, bądź pragnąć, aby było inaczej)²³.

Świat pozimnowojenny charakteryzuje się zmianami i ewolucją globalnego systemu bezpieczeństwa. System 2+3, w którym dwa supermocarstwa (USA i ZSRR) uzupełniały trzy wielkie mocarstwa (Chiny, Europa [Zachodnia – dop. J.J.] i Japonia), zmienił się w system 1+4, z USA jako jedynym supermocarstwem i grupą czterech wielkich mocarstw składającą się z Chin, Unii Europejskiej, Japonii i Rosji. Autorzy TRKB uważają, że w ciągu najbliższych dekad ta struktura nie ulegnie zmianie. W ich opinii istnieje niewielkie prawdopodobieństwo, że Stany Zjednoczone utracą status supermocarstwa, co prowadziłoby do powstania systemu bez nominalnego supermocarstwa i z grupą wielkich mocarstw o porównywalnej sile. Jeszcze mniejsze jest, ich zdaniem, prawdopodobieństwo, że status supermocarstwa mogłyby osiągnąć Chiny lub Unia Europejska, co oznaczałoby powrót do systemu z dwoma supermocarstwami i grupą wielkich mocarstw²⁴.

Teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa ustrukturyzowała świat w cztery jednostki geopolityczne: Azję, Afrykę z Bliskim Wschodem, Ameryki oraz Europę. Każda z nich składa się z kilku regionalnych kompleksów bezpieczeństwa. Azja w okresie zimnej wojny podzielona była na trzy RKB: Azję Południową, Azję Północno-Wschodnią i Azję Południowo-Wschodnią. Transformacja pozimnowojenna doprowadziła do scalenia dwóch ostatnich i powstania w ich miejsce ogromnego RKB Azji Wschodniej (składającego się z dwóch subkompleksów, północno- i południowo-wschodniego). W dalszej perspektywie potencjalne połączenie kompleksów Azji Południowej

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, s. 446–447.

i Wschodniej może doprowadzić do powstania jednego wielkiego azjatyckiego superkompleksu bezpieczeństwa²⁵.

W obszarze afrykańsko-bliskowschodnim Bliski Wschód jest dość dobrze zdefiniowanym regionalnym kompleksem bezpieczeństwa i składa się z trzech subkompleksów: Maghrebu, Lewantu i Zatoki Perskiej. W przypadku Afryki sytuacja jest bardziej skomplikowana i dynamiczna. Istnieją tam dwa dobrze wyodrębnione RKB, południowoafrykański i środkowoafrykański, oraz dwa protokompleksy, które wciąż są w fazie formowania się: Afryka Zachodnia i Róg Afryki. Występuje tam też liczna grupa państw-izolatorów pomiędzy różnymi regionami Afryki (Kongo, Gabon, Republika Środkowoafrykańska, Czad, Kenia, część Demokratycznej Republiki Konga plus kilka mniejszych państw) oraz pomiędzy Afryką a Bliskim Wschodem (Mauretania, Mali, Niger i Czad). Madagaskar natomiast nie jest opisany jako część żadnego z kompleksów bezpieczeństwa i figuruje jako nieustrukturyzowany. Ameryki dzielą się na północnoamerykański RKB (USA, Kanada, Meksyk oraz subkompleks Ameryki Środkowej) oraz południowoamerykański RKB, który składa się z dwóch subkompleksów – południowego stożka (Southern Cone) oraz andyjsko-północnego (Andean North). Obszar Europy i państw postsowieckich, określany przez autorów jako Europy (Europes), podzielony jest na dwa RKB. Zachodnioeuropejski RKB (w późniejszych pracach autorów określany już jako Unia Europejska-Europa²⁶) obejmuje wszystkie państwa europejskie za wyjątkiem byłych republik sowieckich i zawiera wyodrębniony subkompleks bałkański. Postsowiecki RKB natomiast składa się z Rosji, Ukrainy, Białorusi i Mołdawii oraz dwóch subkompleksów: środkowoazjatyckiego oraz minikompleksu kaukaskiego. Trzy państwa bałtyckie są izolatorami pomiędzy RKB UE-Europy i postsowieckim, Turcja jest izolatorem pomiędzy Europą i Bliskim Wschodem, Afganistan pełni podobną rolę pomiędzy kompleksem bezpieczeństwa Azji Południowej i subkompleksem Azji Środkowej, zaś Mongolia jest izolatorem pomiędzy kompleksem postsowieckim a wschodnioazjatyckim²⁷.

1.2. Rewizja założeń teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa

Teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa nie zdobyła aż tak szerokiego rozgłosu ani też nie wzbudziła równie dużych kontrowersji, co najbardziej znany produkt szkoły kopenhaskiej, czyli teoria sekurytyzacji, choć są one ze

²⁵ B. Buzan, *The South Asian Security Complex in a Decentring World Order: Reconsidering Regions and Powers Ten Years On*, „International Studies” 2011, t. 48, z. 1, s. 1–19.

²⁶ B. Buzan i L. Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 180.

²⁷ B. Buzan i O. Wæver, *Regions...*

sobą ściśle powiązane. Tym niemniej TRKB – od momentu, gdy została przedstawiona – nieustannie inspirowała badaczy, a wysiłki wielu z nich zaowocowały znaczącym rozwojem samej teorii oraz jej twórczym zastosowaniem. Co ciekawe, stosunkowo niewielu autorów podejmowało próby podważenia teoretycznych założeń TRKB lub też poszerzenia i pogłębienia jej ram. Poza rewizją niektórych założeń teorii przez jej współautora, Barry’ego Buzana, jedynie kilku innych badaczy, m.in. Amitav Acharya, Arshin Adib-Moghaddam czy Kevork Oskanian, zdecydowało się pójść w tym kierunku²⁸. O wiele liczniejsze były natomiast praktyczne próby zastosowania i wykorzystania teorii do wyjaśniania dynamiki bezpieczeństwa poszczególnych regionów, krytyczne testowanie założeń teorii w wybranych studiach przypadku i studiach porównawczych oraz badania empiryczne nad zastosowaniem TRKB do analizy regionalnych, międzyregionalnych i globalnych poziomów bezpieczeństwa²⁹. W świetle zachodzących w dzisiejszym świecie procesów globalizacji i regionalizacji oraz wobec obecnych kierunków rozwoju studiów nad bezpieczeństwem wydaje się, że aby TRKB mogła zachować swoją przydatność i adekwatność, kilka jej podstawowych założeń wymaga jednak pewnej korekty i reinterpretacji.

1.2.1. Zmienna równowaga sił

Zmienna równowaga sił na poziomie globalnym, międzyregionalnym i regionalnym to jedna z głównych cech TRKB. Jest ona też niezwykle istotna z punktu widzenia militaryzacji subregionu Zatoki Perskiej, jako że obszar ten znajduje się pod bardzo silnym wpływem aktorów globalnych, szczególnie zaś Stanów Zjednoczonych. Choć na poziomie globalnym USA wciąż zachowują swoją pozycję jedyne supermocarstwa, to jednak, jak zauważa Buzan, obecne zmiany prowadzą w kierunku bardziej zrównoważonego systemu wielobiegunowego. Przewaga Stanów Zjednoczonych nad wielkimi mocarstwami maleje z różnych powodów. Wśród nich wymienić można powszechne na całym świecie procesy modernizacji i industrializacji, które prowadzą do stopniowego zmniejszania różnic gospodarczych i społecznych pomiędzy USA i resztą świata, spadające poparcie dla amerykańskich wartości, które przez

²⁸ Patrz: A. Acharya, *The Emerging Regional Architecture of World Politics*, „World Politics” 2007, t. 59, z. 4, s. 629–652; A. Adib-Moghaddam, *Regional Security Complex Theory: A Critical Examination*, „International Studies Journal” 2006, t. 3, z. 1, s. 25–40; B. Buzan, *A World Order Without Superpowers: Decentered Globalism*, „International Relations” 2011, t. 25, z. 1, s. 1–23; idem, *The South Asian Security Complex...*; K. Oskanian, *Amity and Enmity in Its Regional Context* [w:] idem, *Fear, Weakness and Power in the Post-Soviet South Caucasus*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2013, s. 18–35.

²⁹ W tym zakresie TRKB wykorzystywana była tysiące razy w książkach, artykułach naukowych, rozdziałach w pracach zbiorowych, materiałach konferencyjnych itp. Ich, z całą pewnością niekompletną, listę znaleźć można m.in. na portalach Academia.edu: http://www.academia.edu/Documents/in/Regional_Security_Complex_Theory [data dostępu: 31.10.2017] czy Google Scholar: <https://scholar.google.pl/scholar?hl=pl&q=regional+security+complex+theory&lr=&oq=regional+secu> [data dostępu: 31.10.2017].